

відбуваються в його житті. Саме з щоденника ми дізнаємося про долю мазепинців, відношення Пилипа до гетьмана Мазепи, долю його сім'ї, спроби Пилипа, а згодом і його сина Григора налагодити дипломатичні відносини з урядами європейських держав, щоб утворити антиросійську коаліцію. Саме він був найвидатнішим представником першої української еміграції. І в його особі Україна здобула надзвичайно активного представника своїх інтересів на міжнародній арені.

Список літератури

1. Бовуа Д. «Щоденник» Пилипа Орлика: від міражу вигнанця до українського міфу / Д. Бовуа // Український археографічний щорічник. Нова серія. Випуск 8/9. – Київ – Нью-Йорк, 2004. – С. 332–335.
2. Гетьман Пилип Орлик і перша українська Конституція. Збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ імені Івана Огієнка, 2011. – 56 с.
3. Діарій гетьмана Пилипа Орлика / Щоденник гетьмана Пилипа Орлика. Опрацював для друку Ян із Токар Токаржевський Карашевич. — Варшава: Праці Українського наукового інституту, 1936. – 192 с.
4. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Звичай Русі, що став козацьким. Уклад конституції республіки Війська Запорозького (Конституція Пилипа Орлика)” / Ред. кол. Білий Л.Г. (голова) та ін. – Хмельницький, 2011. – 248 с.
5. Різниченко В. Пилип Орлик (гетьман-емігрант): його життя і діяльність / В. Різниченко. – К.: Заповіт, 1991. – 48 с.
6. Пилип Орлик. Конституція, маніфести та літературна спадщина: Вибр. Твори. – К.: МАУП, 2006. – 736 с.
7. Пилип Орлик: життя, політика, тексти: Матеріали міжнародної наукової конференції «Ad fontes» до 300-річчя Бендерської Конституції 1710 року. – К.: Пульсари, 2011. – 259 с.
8. Соболь В. Дух Мазепи в діях та «Діаріуші» його наступника (на матеріалі факсиміле Его-документа Пилипа Орлика) / В. Соболь // Історія. – 2009. - № 9(100). – С. 59–65.
9. Соболь В. Доба Івана Мазепи в діаріуші Пилипа Орлика / В. Соболь // Іван Мазепа та його доба: історія, культура, національна пам'ять. – К.: Темпора, 2008. – С. 196–213.
10. Соболь В. Помножені часом світи (факсиміле діаріуша Пилипа Орлика за 1724 рік та копія анонімних польських палеографів : порівняльний аналіз) / В. Соболь // Історія. – 2009. – №8(99). – С. 3–11.
11. Соболь В. Українська дипломатія в подорожньому щоденнику Пилипа Орлика / В. Соболь // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії: Зб. наук. пр. — К.: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2007. — Вип. 7. — С. 186–192.

Анатолій Трембіцький (Хмельницький), завідувач Хмельницьким міським відділом Центру дослідження історії Поділля, старший науковий співробітник, кандидат історичних наук

Запорозька Січ у творчості Тараса Шевченка

Запорозька Січ – один із світових феноменів, над яким замислювались, який намагалися розгадати багато поколінь дослідників. Козаків Запорозької Січі називали в народі «святими лицарями», звитяжних запорожців-героїв оспівали в думах, піснях і легендах, їм присвячено безліч літературних і мистецьких творів. Зображенню її величі і краси, а також козацької звитяги присвятив свої поезії українсь-

кий поет-пророк Тарас Шевченко, який вельми пишався своєю приналежністю до козацтва й натхненно оспівав славнозвісне лицарство в своїх творах. У поетичному доробку геніального поета образ козака є одним із основних. Вже в ранній період творчості поета постать козака-лицаря, захисника народу, його волі та православної віри стає своєрідною тугою Тараса Шевченка за славним минулим.

Підтвердженням є поема «Тарасова ніч» [1], в основу якої покладено події 1630 р. про бій козаків на чолі з Тарасом Трясилом проти військ польського гетьмана С. Конєцьпольського під Переяславом, де козаки здобули перемогу над ворогом. У цій поемі Т. Шевченко високо підносить героїзм українського народу в боротьбі проти зовнішніх ворогів, розкриваючи велич і красу козацької звитяги. Поет, згадуючи колишні події, із важким боєм розповідає про важку долю України, але й водночас висловлює своє бачення-пророцтво, що буде з Україною, коли

«...над дітьми козацькими
Поганці панують...» [1, с.86],
й тому «зажурилась Україна» про свою важку долю, що:
«...Ніхто її не рятує...
Козачество гине,
Гине слава, батьківщина,
Немає де дітись...
Де поділась доля-воля,
Бунчуки, гетьмани?» [1, с.86],

й висловлює тугу, що десь поділася доля-воля, про яку тепер тільки кобзарі та лірники співають:

«Було колись – панували,
Та більше не будем!
Тії слави козацької
Повік не забудем!» [1, с.88].

Впродовж більш ніж 300-літньої окупації України московська влада з надзвичайним поспіхом старалася русифікувати свої поневолені народи, в першу чергу, свого «молодшого брата» – український народ, забороняючи українцям згадувати славу Запорозьку Січ, яка майже двісті років була оборонцем українського народу проти трьох його ворогів-сусідів – татар, поляків і москалів. Т. Шевченко в своїх творах вживає тільки слово «москаль» – і ні разу не вжив слова «росіянин». Тобто він не мав будь-яких недобрих намірів проти російського народу, а лише до тих, хто посягав на волю України та її народу. Життєвий шлях Тараса Шевченка став знаковим для долі всього українського народу. «Він був сином мужика і став володарем в царстві духа, – писав про Т. Шевченка І. Франко. – Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури... Доля переслідувала його в житті, скільки лиш могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі у ржу» [2].

Т. Шевченко все своє життя вважав Запорозьку Січ символом волі українського народу. Зокрема, в поемі «До Основ'яненка» (1839) [3], присвяченій своєму видатному попереднику і наповненій спогадами про старожитну Україну, запорожців, туга за козацькою вольницею передана через систему персоніфікацій: очерети запитують у Дніпра, а могили – у вітру, тирса – у степу, а чайки – у синього моря, запитують

одне і те ж: де ви, преславні козаки. І кличуть повернутися, адже не може безслідно відійти в історію українська нація. Поет турбується тим, що вже «нема Січі»:

«Нема Січі, пропав і той,
Хто всім верховодив!
Нема Січі; очерети
У Дніпра питають:
«Де-то наші діти ділись,
Де вони гуляють?» ...
«Де наші панують?
Де панують, бенкетують?
Де ви забарились? ...» [3, с.119]
що вже «не вернуться запорожці»:
«Верніться!» – «Не вернуться! –
Заграло, сказало
Синє море. – Не вернуться,
Навіки пропали!» ...
Не вернуться сподівані,
Не вернеться воля.
Не вернуться запорожці,
Не встануть гетьмани ...» [3, с.119-120]
і що «обідрана Україна понад Дніпром плаче»:
«Обідрана, сиротою
Понад Дніпром плаче;
Тяжко-важко сиротині,
А ніхто не бачить...
Тільки ворог, що сміється...
Смійся, лютий враже!
Та не дуже, бо все гине –
Слава не поляже ...
Не вмере, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!» [3, с.120]

Туга за козацькою вольницею становить тематичну основу поеми «Іван Підкова» (1839) [4], присвяченій запорозькому козаку Івану Підкові (*? – †1578), страченому у Львові за наказом польського короля Стефана Баторія, який хотів догодити турецькому султанові. Поема являє собою яскраву розповідь про морські походи запорожців, у якій романтизовано образ козацького ватажка, мужнього захисника рідної землі. Т. Шевченко з боєм пише, що в «Україні лихо танцювало», «було добре колись жити на тій Україні», бо «були запорожці», які «вміли панувати»:

«Було колись – в Україні
Ревіли гармати;
Було колись – запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу, і волю;
Минулося – осталися
Могили на полі

Було колись – в Україні
Лихо танцювало,
Журба в шинку мед-горілку
Поставцем кружала.
Було колись добре жити
На тій Україні...
А згадаймо! Може, серце
Хоч трохи спочине...» [4, с.122–123]

У поемі «Сліпий» («Невольник», 1845) [5] Т. Шевченко розповідає про те, як старий козак уважає Запорозьку Січ за найкращу школу життя і направляє свого приймака Степана на Запоріжжя, щоб там він пройшов цю школу життя:

«Та перш ось що! треба буде
І на чужі люди
Подивитись, як живуть.
Чи орють,
Чи не на ораному сіють
І просто жнуть,
І немолоченеє віють.
Та як і мелють, і їдять –
Все треба знать...» [5, с.300].

Щоб все те збагнути, радить старий козак своєму приймакові Степанові «Іди ти в Січ, як Бог поможе», хоча сам добре знає, що й там буде важко:

«Так от як, брате: треба в люди
На год, на два піти
У наймити;
Тойді й побачимо, що буде.
Бо хто не вміє заробить,
То той не вмітиме й пожити...
А ти як думаєш, небоже?
А коли хочеш, сину, знать,
Де лучше лихом торговать,
Іди ти в Січ, як Бог поможе,
Там наїсишся всіх хлібів.
А я їх їв.
І досі нудно, як згадаю!..» [5, с.301]

Старий козак висилає Степана на Січ, щоб там «набрався козацького звичаю», щоб «побачив світ», не такого, як у Братстві». Коли ж Степан вернувся сліпим з неволі, розмовляв зі своїм опікуном «про козацьку славу, згадували Запорозжя і співали про Чалого Саву»:

«Моє добре; та звичаю
Козацького наберешся,
Та побачиш світа, –
Не такого, як у Братстві,
А живі мисліте
На синьому прочитаєш.
Та по-молодечій
Будеш Богу молитися,

А не по-чернечій
Харамаркать. Отак, сину.
Помолимось Богу
Та сивого осідлаєм –
І гайда в дорогу!...» [5, с.301]

Твір Т. Шевченків про цих запорожців не подобався окупантам України, адже сліпий Степан оповідає своєму прибраному батькові такі речі, яких dokonували московські окупанти в Україні:

«Розкажи ж тепер, Степане,
Про свою недолю.
Бо й я таки гуляв колись
В турецькій неволі».
«Отож мене, вже сліпого,
На світ випускали
З козаками... Товариство
На Січ прямувало,
І мене взяли з собою,
І через Балкани
Поспішали в Україну
Вольними ногами.
І на тихому Дунаю
Нас перебігають
Товариші-запорожці
І в Січ завертають.
І розказують, і плачуть,
Як Січ руйнували,
Як москалі сребро, злато
І свічі забрали
У Покрови. Як козаки
Вночі утікали...» [5, с.311-312]
А далі Степан розповідав, як цариця,
«... степи запорозькі
Німоті ділила...
Отак, тату! Я щасливий,
Що очей не маю,
Що нічого того в світі
Не бачу й не знаю.
Ляхи були – усе взяли,
Кров повипивали!..
А москалі і світ Божий
В путо закували!...» [5, с.312-313]

Далі Т. Шевченко розповідає про те, як старий козак і Степан «що день божий, удвох розмовляли» й «згадували Запорожжя, козацькою славу» і

«... співали удвох собі
Про Чалого Саву,
Про Богдана недомудра,
Ледачого сина,

І про Гонту-мученика,
Й славного Максима...» [5, с.313].

Перебуваючи на засланні в Орській фортеці Т. Шевченко написав поему «Іржавець» (1847) [6], в якій прославляє запорожців, які, втікаючи із знищеної з наказу Петра I Запорозької Січі:

«Не втікали б із Хортиці
Славні небожата,
Не спиняв би їх прилуцький
Полковник поганий...
Не плакала б Матер Божа
В Криму за Україну.
Як мандрували день і ніч,
Як покидали запорожці
Великий Луг і матір Січ,
Взяли з собою Матер Божу,
А більш нічого не взяли...» [6, с.44],

й під владу кримського хана пішли «на нове горе-Запорожжя» з іконою Матері Божої із січової церкви, який «позволив» на пісках:

«Новим кошем стати,
Та наказав запорожцям
Церкву будувати.
У наметі поставили
Образ Пресвятої
І крадькома молилися...» [6, с.45]

У цій же поемі Т. Шевченко став на сторону гетьмана Івана Мазепи в його боротьбі проти Петра I і малює історичне тло, показуючи як запорожцям було важко жити під татариним, та ще гірше було в Україні після трагедії від Полтавою, де:

«Петрові собаки,
Рвали, гризли... І здалека
Запорожці чули ...
Чули, чули запорожці
З далекого Криму,
Що конає Гетьманщина,
Неповинно гине.
Чули, чули небожата,
Чули, та мовчали.
Бо їм добре на чужині
Мурзи завдавали.
Мордувались сіромахи,
Плакали, і з ними
Заплакала Матер Божа
Сльозами святими,
Заплакала милосерда,
Неначе за сином...» [6, с.45-46].

Бог зглянувся на їхні «пречистії сльози» і на Україну, і запорожці змогли після смерті царя-ката Петра I вернутися на Україну:

«Побив Петра, побив ката

На наглій дорозі.
Вернулися запорожці,
Принесли з собою
В Гетьманщину той чудовний
Образ Пресвятої.
Поставили в Іржавиці
В мурованім храмі.
Отам вона й досі плаче
Та за козаками...» [6, с.46].

Усім тим сучасним керівникам України, які продовжують здійснювати програму Петра І, більшовиків і московських шовіністів щодо знищення українського народу як самостійної нації, тим, що:

«... за шурхіт паперового рубля.
Ладні розтерзати Україну,
Догоджаючи чиновникам Кремля...»,

(З ненадрукованого. Анатолій Трембіцький, 2000)

варто нагадати, що їм це не вдасться. Геніальний український поет-пророк Т. Шевченко в поемі «Послання (І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє)» [7] писав до своїх сучасників і до своїх нащадків, щоб вони не забували:

«...Діла незабуті
Дідів наших....
Отака-то наша слава,
Слава України» [7, с.353].

На закінчення хочеться звернутися до всіх українців, читайте Тараса Шевченка і знайдете відповіді на багато своїх запитань: хто винен, що робити, як далі жити...

Список літератури

1. Тарас Шевченко. Тарасова ніч // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 85–88.
2. Луців Л. Т. Шевченко про Запорізьку Січ / Лука Луців // Свобода (Нью-Йорк). – 1976. – Ч. 128. – 10 липня. – С. 5.
3. Тарас Шевченко. До Основ'яненка // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 119–121.
4. Тарас Шевченко. Іван Підкова // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 122–123.
5. Тарас Шевченко. Сліпий («Невольник») (Поема) // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 297–313.
6. Тарас Шевченко. Іржавець // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – С. 44–46.
7. Тарас Шевченко. Послання (І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє) // Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. – К. : [б. в.], 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – С. 348–354.